

חבל נחלתו

לאחר ששילם.

השולחן ערוך (או"ח סי' תרלז ס"ג) פסק: "ואם גזל עציץ ועשה מהם סוכה, אף על פי שלא חיברן ולא שינה בהם כלום, יצא; תקנת חכמים, שאין לבעל העציץ אלא דמי עציץ בלבד". ופסק כרמב"ם והריטב"א וסיעתם. המג"א (סי' ז) כתב שלא יצא אם לא שילם את הגזילה, וטעמו משום שמדאורייתא לא יצא אלא עפ"י תקנת השבים, ואם אינו רוצה לשלם אינו מן השבים (מחה"ש), או שנחשב כאומר לא ניחא לי בתק"ח (פמ"ג א"א). והערול"נ (ביכורי יעקב סי' תרלז ס"ק ט) השיג על המג"א שכיון שהטור ורש"י ודאי לא סברו כבעל העיטור ונוספים עליהם ראשונים אחרים שאף הם לא העמידו סוכה גזולה דקרא בגזל ולא שילם – א"כ מדוע לפסוק כיחידאה ונשאר בצ"ע על המג"א. ואמנם נראה שרוב הראשונים לא סברו כעיטור ולכן פסק המג"א תמוה. במחה"ש הוסיף עפ"י דעת המג"א שאף אם מדחהו בלך ושוב על המעות עדיין הוא בגדר שבים ויצא בסוכה י"ח. ובביאור הלכה (סי' תרלז ד"ה יצא שתקנת) כתב: "ואם

משיב לו שימתין עד אחר סוכות וישיב לו הגזילה בעין מסתברא דלא יצא שהרי הוא עכשיו משמש בסוכה, ובשלמא אם אמר שמתרצה לשלם לו עבור עציץ בדמי אמרין שרבנן הפקיעו איסור גזילה ממנו אבל לא בכה"ג, ועיין בשענה"צ מה שכתבנו בשם המחצית השקל (שהר"ד לעיל) ויש לחלק". וכוונתו לחלק בין אם מדחה בלך ושוב שסו"ס מתכוין לשלם, לבין אם אומר לו שיחזיר את הגזילה עצמה אבל לאחר החג. ולענ"ד מדברי הריטב"א מוכח שלא כמשנ"ב שהרי כתב במפורש: "והני מילי בתוך שבועה אבל לבתר שבועה. פי' שלא קבל עליו הנגזל בבית דין עד לבתר החג או שרצה להמתין עד מוצאי החג או שלא נתכוון לגזול עד מוצאי החג". והמקרה השלישי הוא שנטל בשאילה שלא מדעת עד מוצאי החג – ואעפ"כ עשו לו חכמים תקנה שיוצא ידי חובה גם בלא תשלום דמים. ונראה שדברי המשנ"ב הם דוקא לדעת העיטור, אבל לדעת שאר הראשונים יצא בכה"ג.

סימן טו

הצטרפות סכך פסול לסכך כשר

שאלה

בכך י"ח?

תשובה

א. בתשובת הרה"ג יעקב אריאל רב העיר רמת-גן בשו"ת באהלה של תורה (ה"ב סי' פה) מתיר להשתמש בקרשי הפרגולה כחלק מהסכך עפ"י דעת הרשב"א בתשובה וכן מצד דיני מעמיד לסכך, וכן

ישנן פרגולות המשמשות כסוכה בסוכות, כאשר הרווחים בגג הפרגולה בין הקרשים מצומצם ועולה במעט על רוחב הקרשים. עליהם מניחים סכך כשר ויושבים תחתיהם. נמצא שהיושבים בסוכה יושבים תחת סכך שרובו קרשי הפרגולה ולא סכך כשר רגיל. האם יוצאים

חבל נחלתו

ברוב סכך כשר ורק אז בטל הסכך הפסול בתוך הסכך הכשר. עפ"ז אם מתייחסים לקרשי הפרגולה כסכך פסול היה נראה שכיון ששני הסככים אינם מעורבים אלא מונחים זע"ז הסוכה פסולה.

אולם כתב רש"י בהמשך: "מאי למימרא — למה ליה לרבא למימר כשרה, ולמתניתין למה ליה למימר כאילו עשאה בתוך הבית, לאשמועינן דלא פסול אלא דומיא דבית האי לאו תחת שני סככים הוא, דכיון דחמתו מרובה, דענפיו מועטין וסכך כשר רבה עליו — מהיכא תיתי למיפסל לאו משום שני סככים איכא — דהא חד סככה הוא, ולא משום מחובר איכא — דהא בטל ליה ברובא, שמע מינה מהכא שמסככי על קני הגג, שקורין לט"ש (=קרשים, רפפות) אף על פי שסמוכות זו לזו בפחות משלשה, כיון שחמתו מרובה מצלתו, ואומר רבי דזהו השיעור כשהקנים והאזיק שביניהן בשוה, כדאמרינן (סוכה כב, ב): כוזא מלעיל כאסתרא מלתחת, ובעוד שהן, הכסוי והקנים בשוה — אין צריך לנענע, אבל אם הקנים רבה — נוטל אחת מביניהם, וכל לשון חבטה שבתלמוד לשון השפלה, והמפרש חבטה תלישה או שליפה — טועה, דאי מחובר הוא — מאי אהני ואי תלוש הוא — הא קתני או קצצן, מכלל דרישא מחוברים, ועוד: אי תלוש הוא, צלתה מרובה מחמתה אמאי לא הלא נפלו על הסכך, וגבי הדלה עליה — אמאי בעי סיכוך הרבה מהן?"

עולה מדברי רש"י שאינו מצריך עירוב אלא די בהנחה זע"ז וכיון שהסכך הפסול – הלט"ש בעצמו חמתו מרובה מצילתו, הוא בטל ברוב עם הסכך הכשר. אולם צריך להדגיש שאע"פ שלפי רש"י אי"צ בעירוב הסככים אבל אף לרש"י צריך שהסכך הכשר

דנתי על כך בספרי האחרון (ח"ה סי' יז). ונדון עתה מדין מסכך בסכך פסול.

על המשנה בסוכה (ט ע"ב): "העושה סוכתו תחת האילן — כאילו עשאה בתוך הבית". נאמר בגמרא: "אמר רבא: לא שנו אלא באילן שצלתו מרובה מחמתו, אבל חמתו מרובה מצלתו — כשרה. ממאי — מדקתני כאילו עשאה בתוך הבית למה לי למיתני כאילו עשאה בתוך הבית? ליתני פסולה! אלא הא קמשמע לן: דאילן דומיא דבית, מה בית — צלתו מרובה מחמתו, אף אילן — צלתו מרובה מחמתו. — וכי חמתו מרובה מצלתו מאי הוי? — הא קא מצטרף סכך פסול — בהדי סכך כשר! — אמר רב פפא: בשחבטן. — אי בשחבטן, מאי למימרא? — מהו דתימא: ניגזור היכא דחבטן אטו היכא דלא חבטן, קא משמע לן דלא גזרינן. — הא נמי תנינא: הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסוס, וסיכך על גבן — פסולה. ואם היה סיכוך הרבה מהן, או שקצצן — כשרה. היכי דמי? אילימא בשלא חבטן — הא קא מצטרף סכך פסול עם סכך כשר, אלא לאו — כשחבטן, ושמע מינה דלא גזרינן! מהו דתימא: הני מילי — בדיעבד, אבל לכתחילה לא, קא משמע לן."

עולה מהסוגיא שעל אף שסכך פסול מצטרף לסכך כשר ומשמש כחלק מהסכך לסוכה אם 'חבטן' הסוכה כשרה ומותר לעשות כן לכתחילה.

ב. בביאור הסוגיא נחלקו הראשונים.

רש"י (סוכה ט ע"ב) כתב: "בשחבטן — השפיל ענפיו למטה, מעורבין עם סכך כשר, ואין נראין בעין, וסכך כשר רבה עליו ומבטלה, דמדאורייתא כל מילי בטל ברובא, כדתנן במתניתין (לקמן יא, א): אם היה סיכוך מרובה מהן — כשרה". היינו חבטן הוא עירוב

קא מצטרף סכך פסול) משמע דאם הסוכה צלתה מרובה מחמתה כשרה אפילו אם האילן מיצל כנגד סכך הסוכה אפילו לא חבטן אחר כך חזר בו (י. ד"ה מ"ד ניגוד) ופירש גבי סוכה שתחת סוכה דכשהעליונה למעלה מעשרים אף על פי שהתחתונה צלתה מרובה מחמתה פסולה, והמרדכי (סי' תשלד) כתב בשם רש"י ורבינו תם כפירושא קמא ובשם הר"ן שמשון מקוצי כפירוש בתרא".

מתבאר מדברי הב"י שרש"י והראב"ה חלוקים בשני מקרים: האחד – אם האילן חמתו מרובה מצילתו לפי רש"י אי"צ אף בחבטן ובעירוב שני הסככים, ולפי הראב"ה זה המקרה בו נאמר בשחבטן. והמקרה השני שחלוקים בו אם האילן צילתו מרובה מחמתו וערב אותו עם סכך כשר מרובה ממנו, לפי רש"י דוקא אז נאמר שחבטן ובכך מבטל את הפסול ברוב, לעומת זאת לפי הראב"ה עירוב כלל לא יעזור כאן שסו"ס יושב תחת סכך פסול.

לפירוש הראב"ה מתאים הפירוש שמביא הריטב"א (סוכה ט ע"ב): "ופרקין אמר רב פפא בשחבטן. פירשו הגאונים ז"ל מלשון כי תחבוט זיתך שחבטן לגמרי **עד שנשרו רוב העליון ואין צלו של אילן חשוב כלום**, והיינו דפרכין אי בשחבטן מאי למימרא דהא ליכא סכך פסול כלל ומאי אשמועינן רבא, ופירשנא דאשמועינן דלא גזרינן חבטן אטו לא חבטן ואפילו לכתחילה כדמפרש ואזיל, ועיקר הדין אמת אבל אין הפירוש מחזור, דאכתי מאי קמ"ל פשיטא דלא גזרינן חבטן שאין כאן אילן כלל אלא חתיכת עץ בעלמא אטו לא חבטן דאיכא צל אילן וסכך פסול". היינו לפי פירוש זה בחבטן הכוונה היא תלישת עלי המחובר ובכך הופכים אותו לכך שחמתו מרובה מצילתו ורק אז

יהיה רב מהסכך הפסול. כפי שהסביר הריטב"א: "ובלבד שירבה סכך הכשר על הפסול וכדתנן ואם היה הסיכוך הרבה מהם כשרה ואוקימנא בשחבטן דרובא דכשרות וחבטה דפסולות בעינן".

ג. **וכתב הב"י על שיטת רש"י** (או"ח סי' תרכו אות א): "וסיים בה הרא"ש (סי' יד) וזה לשונו ומחיקא תיתי למיפסל? משום שני סככים ליכא דהא חד סככא הוא, ולא משום מחובר איכא דהא בטיל ליה ברובא **ומיירי שאין הסוכה צלתה מרובה מחמתה אלא מחמת אילן הפסול שמשלימו**, דאי צלתה מרובה מחמתה בלא אילן לא מיפסלא משום צירוף סכך פסול כיון דכי שקלת ליה לפסול אכתי צלתה מרובה מחמתה וכן משמע לשון צירוף להשלים השיעור".

מתבאר שלשיטת רש"י כיון שביטל את הסכך הפסול ברוב אע"פ שבסכך הכשר ובפסול, כל אחד בפני עצמו, אין כדי צילתה מרובה מחמתה בכל אחד בכ"ז הסכך הפסול לאחר ביטולו מצטרף לכשר והסוכה כשרה.

ד. **מוסיף הבית יוסף:** "אבל רבינו אבי העזרי (סי' תריג) כתב בשם ריב"א אם לא חבטן **אפילו חמתו של אילן מרובה מצל אילן והסוכה צלתה מרובה מחמתה פסולה** שהרי הצל הוא מן האילן ולא מן הסוכה שאם נטל סכך הסוכה אכתי איכא מצל האילן לא שנא קדם האילן לסוכה ולא שנא קדמה הסוכה לאילן כיון שמונחים ענפי האילן כנגד סכך הכשר... ודעת התוספות (ט: ד"ה הא) כפירושא קמא. אבל דעת הר"ן (ד: ד"ה וגריטין) כדעת אבי העזרי... וכן כתב הרב המגיד בפרק ה' (הל' יב) בשם הרמ"ה, וכן כתבו הגהות מיימון (שם אות ט) בשם ראב"ה וכתבו שאף על פי שמדברי רש"י (ט: ד"ה הא

חבל נחלתו

הסכך הכשר את צילתה מרובה מחמתה הסוכה פסולה.

ו. לעומת שתי שיטות ראשונים אלו כתב הרמב"ם (הל' שופר וסוכה ולולב פ"ה ה"א): "עירב דבר שמסככין בו בדבר שאין מסככין בו וסיכך בשניהם אף על פי שהכשר יתר על הפסול פסולה, סיכך בזה לעצמו ובה לעצמו זה בצד זה, אם יש בסכך פסול שלשה טפחים במקום אחד בין באמצע בין מן הצד הרי זו פסולה". הרמב"ם לא הזכיר כלל דין חבטון, וחולק על שתי השיטות ופוסל כל עירוב סכך פסול עם סכך כשר.

והראב"ד השיג: "א"א ראיתי ששנה בדבר זה שתי פעמים והוציאו ממה שאמרו בגמרא (סוכה ט) וכי סכך הרבה מהם מאי הוי והא קא מצטרף סכך פסול וכו' ומשני בשחבטון **והוא מפרש זה המחבר שהפרידן זה מזה הכשר בעצמו והפסול בעצמו** ואם הלכה נקבל ואע"פ שיש להקשות עליו ממה שאמרו (סוכה י) תחתונה כשרה ועליונה פסולה וקיימא עליונה למעלה מעשרים אצטריכא ליה מהו דתימא נגזור דילמא מצטרף סכך פסול וכו' קמ"ל והכא ליכא עירוב כלל, מ"מ אנו יש לנו פי' אחר".

היינו, הראב"ד עצמו מחזיק באחת משיטות הראשונים לעיל, אולם מעיר ששיטת הרמב"ם בפירוש 'חבטון' היא שהפרידים זה מזה זה לעצמו וזה לעצמו. ה"ב" (סי' תרכו) התעכב באריכות על שיטת הרמב"ם אולם לא קבלה להלכה.

ז. בשו"ע (או"ח סי' תרכו ס"א) פסק: "אין לעשות סוכה תחת בית או אילן; והעושה סוכתו תחת האילן, יש אומרים שאם האילן צלתו מרובה מחמתו פסולה בכל ענין, אף אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה; אבל אם האילן חמתו מרובה מצלתו, אם הסוכה

כשר עם הסכך כשר שצילתו מרובה מחמתו. ואע"פ שהריטב"א דחה פירוש 'חבטון' הזה וחזר לפירוש רש"י של עירוב ולא תלישת העלים בכ"ז מעיקר פירושו לא חזר בו, שצריך כדי להכשיר את הסוכה שהאילן חמתו מרובה מצילתו וחבטון.

ה. וכך הביא הטור (או"ח סי' תרכו) את שתי השיטות: "ואם האילן צילתו מרובה מחמתו פסולה בכל ענין אף אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה, אבל אם האילן חמתו מרובה מצילתו אז רואין אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא אילן כשירה אפילו לא השפיל הענפים למטה לערב עם סכך הסוכה, אבל אם אין הסוכה צילתה מרובה מחמתה אלא ע"י האילן אז צריך שישפיל הענפים ויערבם עם הסכך בענין שלא יהו ניכרים ויהא הסכך רבה עליהם ומבטלן וזהו לדעת רש"י ז"ל, אבל אבי העזרי כתב אפילו אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא האילן והאילן חמתו מרובה מצילתו אם ענפי האילן מכווין כנגד סכך הכשר פסולה שהרי הצל מן האילן ולא מן הסוכה ל"ש אם האילן קדם ל"ש אם הסוכה קדמה פסולה כיון שענפי האילן מכווין כנגד סכך הכשר אבל אם הענפים כנגד האויר שבין הסכך הכשר כשירה הואיל וצל הכשר הוא מרובה מחמתה שאפי' אם ינטל האילן יש שיעור בכשר להכשיר". ועי' שו"ת בנין ציון (החדשות סי' קמ) ושו"ת משפטי עוזיאל (כרך ג – או"ח סימן עז).

אם נתייחס לקרשי הפרגולה כסכך פסול תיווצר מחלוקת בין שתי השיטות הללו לגבי קרשי פרגולה סמוכים, שכן לפי פירוש רש"י הם מצטרפים לסכך הכשר ומתבטלים בו וע"כ הסוכה כשרה. אולם לפי שיטת הראב"ה כיון שהקרשים הם היוצרים עם

ח. אולם נראה להתיר עפ"י דברי הטור בשם העיטור (סי' תרכו) שכתב בענין סיכוך על גבי הקרשים התומכים את הרעפים לאחר הסרת הרעפים (לט"ש): "ובעל העיטור ג"כ התירו מטעם אחר שאמר כיון שהסיר הרעפים העצים הנשארים אין עליהן דין סכך פסול דתנן תקרה שאין עליה מעזיבה מפקפק או נוטל א' מבינתיים".

ובאר הבית יוסף: "ומ"ש שבעל העיטור (הל' סוכה שער הרביעי, פג ע"ג) התירו מטעם אחר שאמר שכיון שהסיר הרעפים העצים הנשארים אין עליהן דין סכך פסול דתנן (טו.) תקרה שאין עליה מעזיבה מפקפק או נוטל אחת מבינתיים. לא מיייתי ראייה מדתנן ונוטל אחת מבינתיים דהויא בנותן סכך כשר באויר שבין נטר לנטר הוא ונטרים הנשארים לסכך פסול חשבינן להו, אלא מדתנן מפקפק מיייתי ראייה דכיון דבמפקפק סגי דהיינו שיסיר כל המסמרים לשם עשיית סוכה ונכשרת הסוכה בסכך זה אלמא סכך כשר הוא אף על פי שכל עוד שלא פקפק פסולה הסוכה מכל מקום כיון דלא מיפסל מצד עצמו אלא משום תעשה ולא מן העשוי לא חשוב סכך פסול".

היינו העיטור מבחין בין סכך שיש בו פסול עצמי והוא, לשיטת הראב"ה, אינו מצטרף עם סכך כשר לבין סכך שאינו פסול במהותו אלא יש בו צד האוסרו וישנה דרך להכשירו. והבחנה זו נכתבה בראשונים (תוס' ט ע"ב ד"ה הא, ריטב"א ט ע"ב) בשם ר"ת לגבי סכך למעלה מעשרים אמה. ולפי"ז כיון שקרשי הפרגולה עשויים עץ ואין בהם כלי קיבול הם כשרים לסכך ואינם צריכים לביטול כדי להצטרף לצילתה מרובה מחמתה.

צלתה מרובה מחמתה בלא אילן, כשרה, אפילו לא השפיל הענפים למטה לערבם עם סכך הסוכה; אבל אם אין הסוכה צלתה מרובה מחמתה אלא על ידי האילן, צריך שישפיל הענפים ויערבם עם הסכך בענין שלא יהיו ניכרים ויהא סכך רבה עליהם ומבטלן. וי"א שאפילו אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא האילן, והאילן חמתו מרובה מצלתו, אם ענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר פסולה בין שהאילן קודם בין שהסוכה קדמה, כיון שענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר. הגה: מיהו אם השפיל הענפים למטה ועירבן עם הסכך, שאינן ניכרין, בטלין והסוכה כשרה (הרא"ש והר"ן); וכן אם הניח סכך הכשר על סכך הפסול, מקרי עירוב, וכשר (מרדכי פ"ק דסוכה). אבל אם הענפים כנגד האויר שבין הסכך הכשר (או שהסכך הרבה שאפי' ינטל נגד האילן נשאר כשיעור) (טור), כשרה הואיל וצל הכשר הוא מרובה מחמתה, שאפילו אם ינטל האילן יש שיעור בכשר להכשיר; ובכל זה לא שאני לן בין קדם האילן לקדם הסכך, דין אחד להם".

הש"ע פסק בי"א הראשון כרש"י ובי"א השני כראב"ה, והשמיט את שיטת הרמב"ם. בשיטת הראב"ה הרמ"א רצה לומר שאם ערב בין הסכך הכשר לפסול כשרה, ובמשנ"ב (ס"ק ז) כתב שיש להחמיר ולאסור. ולפי כללי הש"ע אשר ליקט ביד מלאכי (כללי הש"ע סי"ג) מהפוסקים נראה שהלכה כדעה אחרונה, שכל מקום שנאמר "י"א וי"א" הלכה כדעה אחרונה. עי' ביד מלאכי במקורות לכלל זה. ועפ"ז לכאורה אין אפשרות לצאת י"ח בסוכה מפרגולה אשר הקרשים בה יוצרים עם הסכך סוכה שצילתה מרובה מחמתה.

חבל נחלתו

מסקנה

הכשר, ובלעדיהם אין בסכך כדי צילתו מרובה מחמתו בכ"ז הסוכה כשרה¹.

קרשי הפרגולה אינם נחשבים לסכך פסול, ולכן על אף שהם מצטרפים לסכך

סימן טז

הדלקת נר חנוכה בשמן אסור באכילה או בהנאה

שאלה

לקנות שעווה של נרות שהדליקו בתועבה, אפילו לנרות חנוכה, והוא הדין לנר של בית הכנסת, כי ודאי בטל לו הגוי קודם שמכרו". וכן בספר המנהגים (טירנא, הגהות המנהגים חנוכה אות כז) נכתב: "שמעתי שמותר לקנות שעווה הנוטף מנרות ע"א (תועבה) להדליק בבהכ"נ כי בטלם הנכרי, דרשות מהר"ש (סי' קי"ט)".

אולם ממשיך ספר המנהגים: "זבהג"ה בתשב"ץ וז": ונרות של ע"א נהגו שלא לעשות בהן שום דבר מצוה ואפילו ללמוד בהן, ע"כ".

וכן באליה רבא (ס"ק ג) חלק על הדעה המופיעה בלבוש וכתב: "וליתא, דמ"מ מאוסים הם לתשמישי מצוה, וכן פסקו רש"ל (שו"ת סי' פה), ומטה משה (סי' תקצ) ולבוש גופיה ביו"ד סי' קל"ט (סי"ג) ועיין סי' רס"ג [א"ר] ס"ק [ר'] וסי' קנ"ד ס"ק ט"ז". וכ"כ באליה זוטא (ס"ק ד).

בשו"ע (או"ח סי' קנד סעי' יא-יב): פסק: "נרות שעווה שנותנם כותי לעובדי אלילים, וכיבן שמשן ונתנם או מכרן לישראל, אסור

האם מותר להדליק בשמן האסור באכילה או בהנאה או שהוא מאוס, או שאינו ראוי לאכילה – נר חנוכה?

תשובה

א. חלק גדול מהדיונים באחרונים עוסק בשאלה של הדלקה בשמן טבל או בשמן שריפה (תרומה שנטמאת) או בשמן שביעית. לשמנים אלו דינים מיוחדים בגלל קדושתם, כגון טבל ותרומה שנטמאה עיקר העיסוק הוא בשאלה האם מותרת בהם הנאת כילוי. וכן לגבי שביעית האם ההנאה המותרת מנרות חנוכה יש בה משום 'לאוכלה' וכד'. לא נעסוק במאמר זה בשאלות השייכות באופן מיוחד לדיני שמנים אלו, אלא ננסה לבאר האם מצד דיני נר חנוכה עצמו ישנו איסור להשתמש בשמנים האסורים באכילה או בהנאה או שהם מאוסים.

ב. כתב הלבוש (תרעג, ב): "מהר"ם התיר

1. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה – ירושלים: אבל צריך שיסיר את הברגים, ובלא זה אולי פסול מדין ביתו של כל ימות השנה. תשובת המחבר: לענ"ד אי"צ להסיר את הברגים והסרת הברגים לא תתקן בעית סוכה ישנה. ונלענ"ד שהיושב בסוכה כשרה כל השנה ובסוכות, ועשאה לשם סוכה, אין בכך סוכה ישנה ואי"צ לחדש בה דבר (שו"ע סי' תרלו ס"א).